

## **ФОРМИ І СПОСОБИ ОХОРОНИ ОСОБИСТОГО ЖИТТЯ**

**Бельо Людмила Юріївна,**  
старший викладач кафедри загальноправових дисциплін  
Національний університет «Одеська морська академія»  
м. Одеса, Україна

Вступ. Поняття «права на захист» є одним із найбільш складних в юридичній літературі. В межах охоронних правовідносин виникає, існує та реалізується право на захист, що виникає в особи, яка має право на особисте життя, за умови його протиправного порушення [1, с. 74].

Окупація Кримського півострова та агресія Російської Федерації на Сході України призвели до масштабних порушень основоположних прав людини. Війна в Україні, що триває з 2014 року спричинила величезну хвилю кричущих порушень у сфері міжнародного гуманітарного права.

Порушення прав людини в умовах війни набуло для нашої України та для українців нечуваного глобального розміру. Зовнішня агресія та ціла низка грубих порушень прав людини з боку РФ зумовили необхідність захисту в Європейському суді з прав людини.

Здійснюються порушення абсолютно всіх прав людини, а в зоні бойових дій вони мають ознаки воєнного злочину. Під час війни українці зазнають усі можливі порушення своїх прав та свобод. І якщо майнові втрати можуть бути певним чином встановлені, визначені, та згодом компенсовані, особисті немайнові блага: життя, здоров'я, особиста недоторканість...- це рана Українського народу, яка буде кровоточити віками.

У доктрині цивільно-правова охорона особистого життя – це система встановлених державою цивільно-правових заходів і способів забезпечення свободи громадянина визначити свою поведінку в індивідуальній життєдіяльності на власний розсуд, яка виключає втручання в особисте життя з боку інших осіб, крім випадків, прямо передбачених законом. Цивільно-

правова охорона особистого життя за своєю структурою диференціюється на три ланки: регулятивну, забезпечувальну і захисну [2, с. 137].

**Мета.** Визначення форм і способів цивільно-правової охорони особистого життя від неправомірних втручань, спроба науково-теоретичного обґрунтування обсягу та особливостей захисту.

**Матеріали і методи.** Використано **нормативно-правові акти: Конституція України, Цивільний кодекс України, наукові праці** Л.О. Корчової, М.В. Баглая, С.Н. Братуся, Л.О. Красавчікової, М.Н. Малєїної та ін. В дослідженні застосовані наступні методи: формально-логічний, порівняльно-правовий.

**Результати і обговорення.** Особливості юридичної природи прав, спрямованих на охорону особистого життя, зумовлюють специфіку їх захисту, визначити яку вбачається можливим через з'ясування форм (порядків) і способів такого захисту.

Форма захисту визначає ті дії фізичної особи чи уповноважених органів, які спрямовані на здійснення права на захист особистого життя. Особливості права на особисте життя та інших прав, закріплених нормами інституту охорони особистого життя, передбачають різні форми їх захисту: судову, третейську, адміністративну та самозахист.

Відповідно до ст. 55 та ст. 124 Конституції України, ст. 16 ЦК України, будь-яке суб'єктивне цивільне право і інтерес можуть бути захищені в судовому порядку. В окремих випадках захист деяких прав, спрямованих на охорону особистого життя, може здійснюватися шляхом встановлення фактів (щодо встановлення родинних відносин між фізичними особами, факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу та т.ін.), які мають юридичне значення (ст.ст. 256-259 ЦПК України). У разі виникнення спору між фізичними особами з приводу втручання в особисте життя, вони мають право на основі письмового договору передати його на розгляд третейського суду, що і складатиме третейську форму захисту особистого життя. Однак ця форма не може застосовуватися у випадках посягання на сімейне життя, оскільки

компетенція третейських спорів не поширюється на спори, що виникають з сімейних відносин.

Суб'єктивне цивільне право на особисте життя, в передбачених законом випадках, можна захищати і в адміністративному порядку, в тому разі, коли суб'єктом втручання в особисте життя є посадова особа органу державної влади, органів влади АРК і органів місцевого самоврядування. Адміністративна форма захисту права на особисте життя застосовується відповідним органом влади за наявності необхідних підстав згідно з вимогами ч. 1 ст. 276 ЦК України за власною ініціативою або за скаргою потерпілої особи (ст. 17 ЦК України). Особа, право на недоторканність житла якої порушили працівники поліції, може звернутися зі скаргою на їх дії до вищої посадової особи підрозділу МВС України.

Відповідно до ч. 5 ст. 55 Конституції України, кожен має право будь-якими незабороненими способами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань, що передбачає можливість особи здійснювати самозахист свого права на особисте життя. [3].

Останнім часом у науці цивільного права приділяється багато уваги проблемі самозахисту цивільних прав [4, с. 12; 29]. Самозахист полягає у застосуванні до або після вчинення правопорушення у межах, встановлених законом, засобів примусу самою особою, права якої порушені або можуть бути порушені, без втручання державних та громадських організацій. Відповідно ч. 1 ст. 19 ЦК України самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства [5].

Існують й інші форми правового захисту, які можна застосувати у випадку посягання на особисте життя: звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, звернення до Конституційного Суду України, міжнародний захист (звернення до міжнародних судів чи установ, як до Європейського суду з прав людини), однак вони носять публічно-правовий характер і регулюються нормами публічного права.

Кожна форма захисту виражається специфічними способами. Найбільше значення мають способи судового захисту, закріплені в ч. 2 ст. 16 ЦК України, адже вони, як наголошує З.В. Ромовська, є концентрованим вираженням змісту міри державного примусу, за допомогою якого відбувається досягнення бажаного для особи, право чи інтерес якої порушені, правового результату [6, с. 31].

Специфіка прав, які закріплюються нормами цивільно-правового інституту охорони особистого життя, їх об'єктів, способу втручання та його наслідків визначає, що для їх захисту можуть бути застосовані лише деякі із загальних способів захисту цивільних прав, а саме: визнання права, відшкодування майнової шкоди, відшкодування моральної шкоди. Відповідно до ст.ст. 275-278 ЦК України суд може також постановити рішення про поновлення порушеного права чи заборону поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права.

Вимога про визнання права заявляється для підтвердження реального існування чи встановлення бажаних для особи правовідносин. Цей спосіб може застосовуватися у випадках, коли релігійні або інші переконання фізичної особи не дозволяють їй користуватися особистим ідентифікаційним номером (можливо особистий номер офіцера, номер банківського рахунку, номер читача в бібліотеці тощо).

Питання особистих немайнових номерів і їх загроза для приватності неодноразово розглядалися на рівні Ради Європи, і одним з висновків численних досліджень є те, що власнику особистого ідентифікаційного номера має бути забезпечено, зокрема, право знищення даних, закодованих у числовому наборі [7, с. 25].

Заборона поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права фізичної особи (ст. 278 ЦК України) передбачає, що в разі порушення особистого немайнового права в газеті, книзі, кінофільмі, телепередачі тощо суд може заборонити їх випуск у світ або заборонити чи припинити їх розповсюдження до усунення такого порушення, а якщо усунути порушення

неможливо – вилучити тираж газети, книги, кінофільму, телезапис тощо та знищити їх. Оперативність і ефективність даного способу захисту доведена низкою рішень судів і діяльністю правоохоронних органів іноземних держав.

Свавільне втручання у сферу особистого життя завжди завдає особі моральних страждань, які проявляються у відчуттях сорому, гніву та розпачу, а інколи може навіть спричинити патологічні зміни психіки. Розголошення деяких інтимних відомостей може докорінно змінити життя людини у гірший бік, порушує нормальні життєві зв'язки, стосунки з оточуючими людьми, завжди завдає потерпілій особі моральної шкоди, що полягає в душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї (п. 2 ч. 2 ст. 23 ЦК України). Ч. 4 ст. 32 Конституції України передбачає право особи на відшкодування матеріальної і моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням лише недостовірної інформації про себе і членів своєї сім'ї, однак це не виключає можливості застосування тих самих способів захисту щодо протиправної інформаційної діяльності з конфіденційними відомостями про особисте життя людини.

Питання про можливість відшкодування моральної шкоди внаслідок порушення особистого немайнового права (в тому числі права на особисте життя) тривалий час дискутувалося у науці цивільного права. В результаті було запропоновано три варіанти його вирішення: недопущення жодної компенсації за немайнову шкоду, компенсація без обмежень і компенсація в певних випадках, встановлених законом [8, с. 202].

Відшкодування (компенсації) моральної шкоди є не лише доцільним, а й ефективним способом захисту особистого життя [9, с. 244; 10, с. 244; 11, с. 162;].

Аналіз ст.ст. 16, 23, 275-276, 280, 1167 ЦК України дозволяє дійти висновку про те, що чинне цивільне законодавство надає фізичній особі право на відшкодування моральної (немайнової) шкоди в усіх випадках незаконного і винного втручання в сферу її особистого життя.

В США суди присуджують компенсацію моральної шкоди при порушенні права на приватність лише тоді, коли це порушення вчинене з умислом або через грубу необережність і його наслідком є «заподіяння сильного емоційного занепокоєння». Відшкодування моральної шкоди може бути компенсаційним (якщо в результаті втручання заподіяно спеціальну шкоду: хвороба потерпілого, безпідставне збагачення та ін.), штрафним (у випадках встановлення умислу відповідача), номінальним (у всіх інших випадках) [10, с. 56].

Відповідно до ст.ст. 22, 280, 1166 ЦК України в разі посягання на особисте життя суб'єкт втручання має відшкодувати потерпілому витрати, пов'язані з відновленням свого права або нормальної життєдіяльності.

**Висновок.** Особисте життя найбільш вразливе до всіляких втручань. Суспільство і держава виключають пряме втручання у сферу особистого життя, окрім тих випадків, коли суспільні інтереси домінують над особистими інтересами окремої людини. Особисте життя людини підпадає під вплив норм моралі, які частково регулюють його та одночасно здійснюють функцію захисту. Незважаючи на велику кількість положень норм, у практиці існують складнощі в реалізації механізму захисту порушених прав у сфері особистого життя людини, що виражаються у встановленні розміру моральної шкоди, оцінки вартості майнової шкоди, виконання рішення щодо поновлення порушеного права та спростування інформації, в тривалості розгляду судових справ, збирання доказів тощо.

Необхідно формувати правову культуру та поведінку, розвивати правову свідомість кожного члена суспільства, усувати правовий нігілізм задля осмислення цінності права на особисте життя та глибокого переконання в можливості потерпілого в законний спосіб реалізувати право на захист та досягнення справедливого рішення з використанням всіх можливих правових форм та способів.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобрик В. І. Цивільно-правові засади правомірного втручання в сферу особистого життя людини за проектом ЦК України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. №1. С. 74-75.
2. Красавчикова Л. О. Личная жизнь граждан под охраной закона. М: Юридическая литература. 1983. 160 с.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.
4. Братель О. Г. Цивільно-правові наслідки надзвичайних ситуацій: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2003. 20 с.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40-44. Ст.356.
6. Ромовская З. В. Защита в советском семейном праве. Львов: Вища школа, 1985. 180 с.
7. Введення та використання особистих ідентифікаційних номерів: питання захисту даних. Пер. з англ. Р. Романова. *Свобода висловлювань і приватність*. 1999. № 3-4.
8. Братусь С. Н. Юридическая ответственность и законность. М: Юрид. лит., 1976. С. 202;
9. Малеина М. Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. М. 2001. 244 с.
10. Палиюк В. П. Моральный (неимущественный) вред. Киев: Право, 1999. 232 с.
11. Свердлык Г. А., Страунинг Э. Л. Понятие и юридическая природа самозащиты гражданских прав. *Государство и право*. 1998. № 5. С.17-24.